

Դ Է Լ Ի - Յ Ո Վ Ա Կ Ի Մ

(Շարունակութիւն եւ վերջ)

Անտօնիօ Բօուլաթօն բոլորովին կողոտրուել էր: Բժշկի խորհրդով նա ամեն օր կատարում էր ոտքով զբոսանքներ, եւ նրան միշտ ուղեկցում էր նրա քոյրը, Մառչեկան:

Թեւ թեւի տուած նրանք անցնում էին Կաֆայի նեղ փողոցներով, դուրս էին գալիս քաղաքից եւ հասնում էին լայնածառալ գաղտը, ուր Անտօնիօն ծծում էր դով, առողջարար օդը, լցւած թարմ կանաչի եւ ծաղիկների բուրմունքով:

— Ի՞նչ լաւ է աշտեղ, Մառչեկա, բնութեան աշտ հրաշալի վայրում. տես, տես հեռուի սարերը՝ կարծես պատած լինեն մոյլ մանուշակագոյն քողով. ափսո՛ս, որ աշտ երկրին տիրում են վայրի թաթարները:

— Օ՛, ես ատում եմ նրանց, չգիտեմ ինչու, բայց ինձ թւում է, որ մի օր նրանք...

Եւ Մառչեկան յանկարծ կտրեց խօսքը:

Նրա երեսը դարձաւ տեղոյն եւ աչքերում երեւաց թախիծը:

— Ի՞նչ մի օր...

— Որ նրանք կը յարձակուեն մեզ վրայ եւ աշտ ժամանակ...

— Թո՛ղ աշտ մտայլ մտքերը, մենք այնքան զօրեղ ենք, որ...

— Գիտեմ, բայց ես աշտ թաթարների նեղ, վաղվորդ աչքերում, նրանց անխօս, անկենդան

դէմքերի վրայ միշտ կարդում եմ մի բան, որ ինձ սարսափեցնում է...

— Ախր՝ նքն:

— Մի գաւաղբութիւն, մի անապատելի հարւած, մի գաղտնի մեր մէջքին գիշերային խաւարի մէջ:

— Այո՛, նրանք ասդեաներ չեն, բայց... երկուն էլ լռեցին:

Դաշտը հանգչում էր արեւի փայլալույս, օրօրոյ ճառագայթների զգուանքներում:

Արտուտը, սաւառներով եթերքում, երգում էր իւր ուրախ երգը:

Թիթեանիկները, բզկիները, մոծակները եւ անթիւ միջատները անխոնջ աշխատում էին արօտի մէջ:

— Նայիր, Մառչեկա, աշտեղ եւս ետում է կեանքը:

Մառչեկան մնաց լուռ:

Հետուից երեւաց ձիաւորների մի խումբ. լուռեցին ուրախ բացաղանջութիւններ, որմլակների տըռփիւն:

Երբ խումբը իջաւ դառիվայրից, Անտօնիօն նկատեց Մառիկատա Մափաւելիին:

Նրա աչքերը փայլեցին ներքին կրակով:

Նա մօտեցաւ Մառիկատային եւ համբուրեց նրա ձեռքը:

— Օ՛, ի՞նչ բաղդաւոր պատահար, սինեօսա:

— Մատչելի՞ր, Անտոնիօ՞ւ, որքան ուրախ եմ տեսնել ձեզ. մենք գնացել էինք Սուլթան — Սու աղբիւրը:

Եւ Մատչելատան, իջնելով ձիւց, վերցրեց երկար շորի փէշերը եւ մի համբոյր գրոշմեց Մատչելիւայի շրթներին:

— Իսկ դուք գրօնե՞ւմ էք, բժիշկը թոյլաւրե՞ց ձեզ:

— Այո՛, սինեօս:

— Փա՛ռք Մաղօննային: Եւ աղօթում էի ձեզ համար, Անտոնիօ:

Եւ Մատչելատան ձեռք Անտոնիօի վրայ մի հայեացք, որ լի էր սիրով եւ փաղաքշանքով:

Սուամբը սաքով շարունակեց ճանապարհը դէպ ի քաղաք:

Երբ նրանք մօտեցան Կաֆայի պարսպի զլխաւոր դարպասին, նրանք տեսան մի խուռն բաղմուխին, որ շրջապատել էր շուռ եկած մի մեծ սալ լի ցարենի պարկերով:

Ամբոխը գրգռուած էր:

— Հարկաւոր է մէկ մէկ վերցնել պարկերը եւ յետոյ միայն ...

— Շատ ժամանակ կ'անցնի:

— Ուրիշ ոչինչ չի մնում. ահազին ծանրութիւն է:

Կառապանը մտախա՛ քարում էր ծածրակը:

Այդ վայրկեանին դարպասի գոնեւում էրեւոյ Դէլի Յովակիմը, նա մօտեցաւ ամբոխին, մի վայրկեան նայեց շուռ եկած սալին եւ ժպտաց:

— Տեսնենք քեզ, Դէլի Յովակիմ, լսուցաւ ամբոխի միջից, մի փորձիւր վերցնել այս ջահանդամը:

Յովակիմը ծալեց կապայի լայն թևերը մինչեւ արմուկները եւ հասաւ, մազաւ ձեռքերով բռնեց սալի անիւից, կապաւ, հասաքեց սլօք, լարեց մկանները եւ մի վայրկեանից ծանր բեռնաւորաւ սալը կանգնեց անիւների վրայ:

Ամբոխը մնաց հիացած:

— Կեցցես, Դէլի Յովակիմ, դեւ եւ, դեւ,

տունդ չքանդուի, ա՛յ տղայ:

Մատչելիւան, որ ախանաւաւ էր այդ դէպքին, ուրախ ծափահարեց:

— Անտոնիօ, տես սինեօս Յովակիմը ... ինչ ո՛րք է ...

Անտոնիօն ամբոխի միջով մօտեցաւ Յովակիմին եւ պինդ սեղմեց նրա ձեռքը:

— Դուք հերոս էք, բարեկամս, խեղճան հերոս:

Իսկ դէլի Յովակիմը մանկական ժպտով երեսին նայում էր շուրջը. բոլորովին չզգալով, որ ինքը կատարել է մի քաջագործութիւն եւ որ ամբոխը այդ բողբոջին հիանում է նրանով:

Նա ակնապիշ նայում էր Մատչելիւայի երեսին եւ անհուն երջանկութեան ժպտով խաշում էր նրա մտայից շրթունքներին:

Երեկոյեան մշուշը կամաց կամաց սկսել էր պատել բաները, դաշտը եւ քաղաքը:

Մերօրնի թիմաւոր ալլալլած կանգնած էր գալթացած խանի հանդէպ:

— Ահա քո խորհուրդների հետեւանքը, քաթա՛ն ...

— Խա՛ն, ապրած կենաւ:

— Թո՛ղ շողաքորթութիւնը, ապրած կենամ, երբ իմ միակ որդին պատանդ է լստին իշխանի մօտ. ես չեմ կարող տանիլ այդ դիւի մի անպատուութիւն, լսո՞ւմ ես, չեմ կարող:

— Ձեռնօղացի Շիրին իշխանը քո խնամին է, նա յետ կ'ուղարկէ որդուդ. դա թիւրթմացութիւն է. նա չէ կարող պաշել բանաւում փեսին:

— Ձե՞ կարող, բայց արի տես, որ պաշում է. քո խորհուրդը, թիմաւոր, բերեց ինձ միայն անարգանք:

Մէնդլի Գիրէյ խանը վերկացաւ առաջից եւ զլխիկոր, գալթացած սկսեց ման պալ պաշլիմ:

— Եւ տուել էի քեզ, խան, մի ուրիշ խորհուրդ եւս, դու մերժեցիր:

— Կրկին ի՞նչ. խօսիք, նկատեց խանը,

կանոց ասնելով թխմուտի հանդէպ:

— Խնդրիր օգնութիւն Սուլթանից:

— Գիտեմ... բայց այդ կը նշանակէ իմ աշխատութեան վերջը, թխմուտ:

— Մեր գրութիւնը չառ նեղ է. հիւսիսից մօտենում է սուսը. կարելի կը լինի վերջը Սուլթանի հետ պայման կապել. ուրիշ ելք չկայ:

Դաշլիճում տիրեց ծանր սուսունքը:

Մէնզլի Գիրէյը, յենամ պատուհանին, տխուր նայում էր պարտէզ:

Ծառերից շատերը կորցրել էին տերեւները. և նրանց մերկ ճիւղերը սեւին էին տալիս ջինջ կապուտակում. վարդենիները ալլ ևս չէին դարդաբուսում վարդերով և սիրահարւած սոխակը թողել էր բունը և հեռացել:

Աչնան հօտը վազում էր ահա տեղ:

Եւ յանկարծ խանի երեւակայութեան մէջ պատկերացաւ վաղեմի, հին անցեալը:

Ձինգիլի յաղթական արշաւանքները, նրա օրերի պանծալի փառքը, Գիրէյների խաղաղ տիրապետութեան չրջանը:

Նա յենուեց արարական ճաշակով շինած պատուհանի մարմարանեայ շրջանակին և տալու ոսկրու աճեքը խորշոմած ճակատին.

— Ջենովացիները, Հայերը, Օսմանը, նրա բանտարկութիւնը... անիծւած, անելի գրութիւն. իրրեւ հայր ևս պարտական եմ դանել փրկութեան միջոցներ, իսկ իրրեւ խան, իրրեւ Մէնզլի Գիրէյների ներկայացուցիչ... ո՛չ, ... ո՛չ:

Սաստիկ հաղեկան կոխը պաշարեց խանին:

Երկար մնաց նա լուս, ընկղմւած մօռայլ մտածմունքների մէջ և վերջի վերջոյ դառնալով թխմուտին, ատամները միջից դուրս բուեց.

— Կանչիր գրադրիս:

Թխմուտը անձայն քայլերով դուրս եկաւ դահլիճից: Մէնզլի Գիրէյը տարաւ երկու ձեռքը ածիլած գլխին, պինդ սեղմեց քունքերը:

— Այլա՛հ, թող լինի քո սուրբ կամքը,

դու գիտես, որն է լուս բարին, մրթմրթում էր նա իւր անգոյն, գոգացող շրթանքներով:

Գրադիրը մտաւ ներս:

— Պատրաստիր մի գրութիւն ինձանից Օսմանցիներին Սուլթանին, գրիր, որ ևս խնդրում եմ նրանից օգնութիւն Ջենովացիներին և Հայերին դէմ:

Գրիր, որ ևս գրա՛վտարէն պատրաստ եմ առաջ Սուլթանին Կաֆա քաղաքը: Ես ասացի: Գնա՛:

Գրադիրը անհետացաւ:

Մէնզլի Գիրէյ խանը թուլացած, անգործացած մօտեցաւ դախտին, ընկաւ ծնկների վրայ և զննելով գլուխը մօթաքին սկսեց հեկեկալ խուլ, խաղաղ ձայնով.

— Օսմա՛ն, Օսմա՛ն, իմ անբաղդ որդիս, ապառելով քեզ, ևս կորցնում եմ խանութիւնս, իմ պանծալի նախնիքների դահ՛ր:

Կաֆայի նոր նշանակւած մեծ հիւպատոսը, Դեյլա Գարեկյան տալիս էր ատաջին պարահանդէպը:

Նրա պալատի բարձր, մարմարանեայ սանդուղքը դարդարւած էր դափնեւարդի, սարգենիի ծառերով, եղևնիների ճիւղերով և ոտակերով, որոնց մէջ վստած էին վեհափառի գոյնգոյն տապակեայ լապտերները և Փանտաստիկ ցոլքերով անդրադառնում էին պատերից կախ տուած ոսկեթել խալիճանների, փարշանների, սանդուղքների մարմար ատախճանների և գոյնգոյն դարդարանքների մէջ:

Պալատի երկրորդ յարկի մեծ դահլիճներում խոնուել էին բազմաթիւ հրաւիրեալները:

Ներկայ էր ամբողջ Ջենովացի և Հայ ազնուականութիւնը. կային և մի քանի թաթար իշխաններ:

Տախիյների և ջութակների մեղմ հնչիւնները լցրել էին դառաւորւած սենեակները, ուր պարւում էին հարիւրաւոր դուշեր:

Հիւպատոսի լայն, մեծ բնդունարանում հաւաքուել էին ծերերը:

Այստեղ ծխում էին, խաղում էին սօմինօ, չախմատ, նարդի:

Փամանակ առ փամանակ լսում էր ոսկու մետաղեայ հնչիւնը:

— Լսե՞լ ես, գնդապետ, վերջին նորութիւնները, դարձաւ Դարեջանեկն աւազ պարոն Մուրադը Ազամալենց Մեսրոպ իշխանին:

— Ո՛հ, ի՞նչ կայ որ...

— Ասում են, Մէնգլի Գիրէյը գաղտնի գետնաթիւն է ուղարկել Օսմանցիների Սուլթանին եւ նրանից օգնութիւն է խնդրում:

— Ո՞ւմ գէ՞մ, դարձացած հարցրեց իշխան Մեսրոպը:

— Ի՛հ հարկէ Զենովացիներին եւ մեզ գէ՞մ. Շիրին իշխանի անմիա քայլը, ասում են, ստիպել է խանին գիմել Պոլիս:

— Հազիւ թէ Օսմանցիները յօժարին:

— Ինչո՞ւ. կարծում եմ, որ դա մի պատե՛հ տալիս է կյանել եւ Ղրիմը:

— Հիւպատոսը, որքան ինձ յայտնի է, գրել է Դօփին եւ նրա միջոցով խնդրել է Անգլիայի եւ Հունդարիայի թագաւորների օգնութիւնը:

— Յոյս չունիմ, որ նրանք օգնեն մեզ, Կաֆան հետու է, շատ հետու նրանց սահմաններից, իսկ ինքը Դօփը անգոր է:

— Հայոց բերդը եւ Զրէնի Հիսարը կարող են գիմադրել Օսմանցիներին յարձակման:

— Եթէ պաշարեն մեզ ծովից, մեր բանրբուրդ է, բուրդ, գնդապետ:

Այդ վայրկեանին խօսակիցներին մօտեցաւ հիւպատոսի խորհրդականը, Ուրեղօ Սկարֆիօն:

— Սինեօններ, ինչո՞ւ այս ուրախ ժամին դուք աչգպէս մտաւանջ էք:

— Ուրախանալու ոչինչ չեմ տեսնում չուրջս, կծու նկատեց աւազ պարոնը:

— O, santa Madonna, այդ ի՞նչ էք ասում, սինեօն:

— Այո, մէջ մտաւ գնդապետը, չուտով մենք հարկադրուած կը լինենք կռիւ մղել Օսմանցիներին եւ Թաթարներին միացեալ ուժերի գէ՞մ:

— Ո՞վ ասաց ձեզ այդ... նորութիւնը:

— Սա՛նք գետնաթիւն է ուղարկել Պոլիս:

— Այդ լուրը միանգամայն անհիմն է. մեր յարաբերութիւնները Թաթարներին հետ աւելի քան լաւ են:

— Էին, մինչեւ իշխան Շիրինի վարժունքը:

— Կարծո՞ւմ էք: Ներեցէք, սինեօններ, ես թույնում եմ ձեզ...

Եւ Ուրեղօ Սկարֆիօն թնչկատելով հետացաւ:

— Մարտի չեմ կարող այդ թեթեամբաւ պարոնին, այդ խեղկատակին, նկատեց աւազ պարոնը, թաղնելով երկար, ալեղարդ բերերի տակից նարդիլէի ծուխը:

— Յիմարին մէկն է... Է՛հ, գնամ, գտնեմ Էնօջս. մեկնելու ժամ է:

Եւ երկտասարդ իշխան Մեսրոպը սեղմեց ծերունու ձեռքը եւ հետացաւ:

Դահլիճների բաց դռներից հասնում էին ջութակների եւ տալիների մեղմ, լացող հրնչիւնները, հիւրերի ուրախ ծիծաղը ու բացադանչութիւնները:

— Երանի՛ր թէ մօտ ապագան եւս լինէր աշտպէս ուրախ, մտածեց աւազ պարոնը եւ ծանր ախ քաշեց:

Կրկին մտալլ մտքերը պաշարեցին նրան. կրկին ծերուկի աչքի առաջ անցան Անիի բնակիչների երկարատեւ շարժարանքը, կսկիծը եւ վերջ ի վերջոյ բաղդաւոր կեցութիւնը Ղրիմում:

— Եթէ Տաճիկը յաղթէ, ի՞նչ կը լինի Հայերիս հալը. կրկին անարդ սարկութիւն, կրկին պանդխտութիւն, կրկին դաղթ. միթէ՞ այդ է Հայերիս ճակատագիրը. ինչո՞ւ նա անուրբ քչում է մեզ տեղից տեղ, երկրից երկիր եւ ցիր

ու ցանն անում աշխարհիս չորս կողմը . ո՞ր
մեկը բերիս համար . . .

Եւ ծերուկը տարաւ ձեռքը հակառին,
արօրեց եւ նայեց չորըջը :

Նրան խորթ, գլուխի թուացին այդ պըծ-
նում , ուրախացող տմբոսը , այդ չքեղ դահ-
լիճները իրենց վառ լուսաւորութիւնով , թան-
կազին վարադուլներով , խալիճաներով : Տա-
ւիղները եւ ջու թակները մեղեղին կտրատում
էր նրա սիրտը :

Նա ծանր փերկացաւ , իջաւ պալատի սան-
դուղքներով եւ գուրս եկաւ փողոց :

Ձով քամին փչեց նրա երեսին :

Երկնակամարը ծածկում էր սեւ , արձա-
յին տմպերով :

Ոչ մի տառ պէ՛ր պլպլում տշնտեղ , մտալ
բարձրութեան մէջ :

Միայն Կաթալի փարտախ լոյսը կարմիր
չերտով բնկել էր ծովի ալեկոծ մակերեսովին
եւ անդադար երերում էր ալիքների վրայ :

— Կարծես արեւն լինի , անցաւ ծերուկի
մտքով :

(Մնացեալը յաջորդով)

ԳԷՈՐԳ ԶՈՒԲԱՐ